

Autenticitás az internetes közéleti újságírásban

Jelige: Echo18

Lezárás dátuma: 2024.12.04.

Tartalomjegyzék

1. Bevezető	3
2. Az újságírói szakma presztízse	4
3. Az autenticitás fogalma	5
4. Szakmai autenticitás	6
4.1 Újságíróképzés	6
4.2 Törvényi szabályozás	8
4.3 Objektivitás	10
4.4 Tartalom-előállítás folyamata	13
4.5 Álhírek, <i>deepfake</i> , mesterséges intelligencia	15
5. Morális autenticitás	19
5.1 Etikai kódex	19
5.2 Politikai elfogultság	20
6. Összegzés	22
Szakirodalom	24
Források	25

1. Bevezető

Az újságírás hosszú ideje szerves részét képezi létünknek, hiszen az emberben mindig is jelen volt az információ birtoklásának vágya, a tájékozódás iránti igény. Az online tér megjelenésével különösen érzékeny, egyben fontos kérdéssé is vált az újságírói szakma mibenléte.

Az újságíró szakma megítélése meglehetősen negatív a magyar társadalomban, aminek megvannak a maga okai. Ennek kibontásához az autenticitás témaköre lesz segítségemre. Számos tanulmány született az autenticitással összefüggésben például sörfőzésről, borászatról, éttermekről, de kevesebb az újságírásról. Ebben a dolgozatban megkísérlem kideríteni, mikor, milyen értelemben beszélhetünk autenticitásról az internetes újságírásban. Honnan tudhatja az olvasó, hogy hiteles szerzőt olvas, ha tudhatja egyáltalán, hiszen az internet nyújtotta lehetőségeknek köszönhetően gyakorlatilag bárkiből válhat tartalomkészítő rövid idő leforgása alatt. Mely tényezők teszik hitelessé az újságírói tevékenység végzését? Milyen hatással vannak az álhírek és a deepfake a hitelességre? Ezekre a kérdésekre keresem a választ vonatkozó szakirodalom vizsgálatán keresztül.

A dolgozat elején bemutatom azt a mérést, amelyből az újságírói szakma társadalmi megítélése leszűrhető, majd röviden ismertetem az autenticitás fogalmát, illetve annak azon két típusát, amelyeket az internetes újságírás tekintetében vizsgálni kívánok. Az első típusnál érintem az újságíró képzést, avagy az újságírás üzéséhez szükséges képesítések átláthatatlanságát, az újságírás törvényi szabályozását. A továbbiakban megvizsgálom az objektivitást, a tartalom-előállítás módszereinek hitelességet befolyásoló részleteit, az álhírek, mesterséges intelligencia és deepfake témakörét. A második típusnál pedig részletesebb elemzést készítek az újságírói etikai kódex hitelességgel kapcsolatos aspektusairól és a politikai elfogultság témaköréről. Végül összegzem a kapott eredményeket.

Dolgozatomban nem bocsátkozom a magyarországi internetes portálok politikai szempontú elemzésébe, véleményezésébe. Egyetemi hallgatóként arra törekszem kutatásom során, hogy felfedjem, mik lehetnek a hitelesség jelei, vagy épp ellehetetlenítői a magyarországi internetes közéleti újságírásban.

2. Az újságírói szakma presztízse

Dolgozatom elején ismertetem egy – a Központi Statisztikai Hivatal (továbbiakban: KSH) által elvégzett – mérés eredményeit, amely képet adhat az újságírói hivatás Magyarországi társadalmi megítéléséről.

A mérést a 2016-os mikrocenzus egyik kiegészítő adatfelvételeként végezte el a KSH *Foglalkozások presztízse* címmel, amelynek módszertanát röviden ismertetem. A kutatás során 43 ezer embert kérdeztek meg a szakemberek, kérdőív segítségével különböző foglalkozások rangsorolásáról. A hierarchia kialakítását öt szempont alapján bonyolították le: az adott foglalkozásokkal mennyit lehet keresni, mekkora hatalom, befolyás jár velük, mennyit kell tanulni érte, mennyire hasznos a társadalom számára, az adott foglalkozás mennyire vonzó vagy divatos manapság. A 173 vizsgált foglalkozáshoz 1–15-ig terjedő presztízspontszám került, ahol az 1 a legmagasabb, a 15 pedig a legalacsonyabb érték. A végső rangsort egy táblázatban összegezte a KSH, minden feltüntetett szakma mellett megtalálható a hozzárendelt pontszám.

Dolgozatomhoz a mérésben megtalálható rangsorok közül az általános foglalkozáspresztízssorrendet vettem alapul. Az általános rangsor mellett fellelhetők a fent említett szempontok mentén külön-külön kialakított listák, tehát kereset szerinti foglalkozási sorrend, társadalmi hasznosság szerinti foglalkozási sorrend, hatalom szerinti foglalkozási sorrend, tudás szerinti foglalkozási sorrend és divatosság szerinti foglalkozási sorrend, de ezek egyesével történő elemzése túlfeszíteni a dolgozat kereteit.

A legelismertebb foglalkozás a mérés szerint a kórházigazgató 3,06 ponttal, amelyet az egyetemi rektor követ 3,12-vel. A legkevésbé elismert pedig, az utcai prostituált 13,62 ponttal, minimálisan lemaradva a 13,24 ponttal rendelkező utcaseprőtől. Ezeket az adatokat viszonyítás céljából közöltem.

Az újságírók nem szerepelnek előkelő helyen, a listán. Habár összesítésben a középmezőnyben helyezkedik el az újságírói szakma 7,40 ponttal, ez nem nevezhető előkelőnek, hiszen a szellemi foglalkozások közül majdnem utolsó helyen van. Minden más, amely alatta végzett a mérésben, fizikai vagy betanított munka. Az újságírók a szellemi munkák közül csupán néhányat előznek meg, például írókat, költőket, filmkritikusokat.

Látható tehát, hogy az újságíró szakma hitelessége, megítélése jelenleg nincsen jó helyzetben a magyar társadalomban, aminek meg is vannak az okai. Jogosan merül fel a kérdés, hogy mitől lesz hiteles egy újságíró? Dolgozatomban olyan tényezőket vizsgállok meg, amelyek hitelességjelzői lehetnek egy újságírást folytató személynek vagy egy portálnak.

Mindezek vizsgálata pedig egyben választ is ad arra a kérdésre, hogy miért szerepel az alábbi listán az újságírói szakma alacsony helyen.

1. tábla A különböző foglalkozások presztízse, 2016					
Foglalkozás	Presztízse	Idegenvezető	7,30	Segédmunkás	12,49
Képzőgépítő	3,06	Védőnő	7,33	Luxusprostituált	12,75
Egyetemi oktató	3,12	Légiutas-kísérő	7,40	Drogkereskedő	12,96
Székes	3,21	Újságíró	7,48	Szóróláposztó	13,02
Gyermekorvos	3,30	Riporter	7,48	Pornószínész	13,03
Egyetemi oktató	3,40	Író, költő	7,49	Sztriptíz táncos	13,04
Buskikísérő	3,44	Festőművész	7,63	Útcaseprő	13,24
Főigazgató	3,48	Grafikus	7,79	Utcai prostituált	13,82
Béna	3,49				

1. ábra: foglalkozások presztízse (a lista nem teljes) (KSH, 2016).

3. Az autenticitás fogalma

Az autenticitás legszorosabb szinonimája a hitelesség, a könnyebb olvashatóság érdekében legtöbbször én is ezt használom a szövegben. A fogalom lényegét Glenn Carroll és Kovács Balázs 2021-es tanulmánya alapján ismertetem röviden. A hitelesség megállapításának több módja is van. Lehet fizikai, úgynevezett *nominal authenticity*. Erről akkor beszélhetünk, amikor a hitelesség bizonyításának kézzelfogható módszerei vannak, például egy festmény esetében ultraibolya vizsgálatokkal meg lehet állapítani, hogy eredeti vagy hamisítvány-e (Carroll, Kovács, 2021: 2). A legtöbb esetben azonban az autenticitást nem lehet ilyesfajta kézzelfogható tények alapján „azonosítani”, például az újságírás esetében sem, az ilyen területeken a hitelesség egy társadalmi konstrukció, egy attribúció, (jellemzően pozitív értelmezése van a köztudatban) amit egy adott tevékenységet végző entitásnak, bizonyos szempontok alapján tulajdonítunk. (Carroll, Kovács, 2021: 2). A dolgozatban ezeket a fontosnak vélt szempontokat elemzem.

A következőkben Glenn Carroll és Dannis Ray Wheaton egy 2009-ben publikált tanulmányára hivatkozva ismertetem a két, kifejtendő autenticitás típust. A két fontos autenticitásfogalom közül az első, az úgynevezett *craft authenticity*, lefordítva szakmai hitelesség [Saját fordítás – VCS]. Lényege annak vizsgálata, hogy egy adott tevékenységet végző személy, vagy szervezet mennyire hű az adott szakma szabályrendszereihez, módszereihez, tulajdonságaihoz, mennyire tekinthető szakmailag hitelesnek (Carroll, Wheaton, 2009: 1).

A másik az úgynevezett *moral authenticity*, lefordítva morális hitelesség [Saját fordítás – VCS], amelyen keresztül azt lehetséges szemléltetni, hogy egy adott tevékenység végzésekor mennyire működünk általunk elfogadottnak gondolt elvek szerint, ellenkező esetben pedig milyen külső tényező és mennyire befolyásolja a döntéseinket (Carroll,

Wheaton, 2009: 1). Ilyen módon állapítható meg az érintett, érintettek morális hitelessége, jelen esetben egy újságíróé vagy médiumé. Léteznek egyéb autenticitás fogalmak is, amelyek jellemzően az imént ismertetett két fogalomból eredeztethetők, azonban azoknak a részletezése túlfeszítené ezen dolgozat kereteit.

4. Szakmai autenticitás

4.1 Újságíróképzés

Amikor arról elmélkedünk, hogy ki számít professzionális újságírónak vagy hiteles újságírónak az interneten - hozzáátve, hogy ez a két „státusz” nem feltétlenül kapcsolódik össze -, nem lehet elmenni az iskolázottság, képzettség kérdésköre mellett. A szakmák döntő többségénél ennek a tényezőnek van talán a legnagyobb jelentősége, amikor valakinek a szakmabeliségét, szakmán kívüliségét vagy hitelességét kell megállapítani. Az újságírással ez nincs így, Magyarországon legalábbis biztosan nem. Külföldi tapasztalatokkal ezen a téren nem rendelkezem.

Magyarországon jelenleg nincs felsőfokú újságírói végzettség. Ami ehhez legközelebb áll, az a kommunikáció és médiatudomány szakokon esetlegesen választható újságírás specializáció. Magán újságíróiskolák természetesen vannak, amelyekre be tudja fizetni magát az érdeklődő, de ezekre nem lehet alapozni, illetve nem is szükséges ezeknek az elvégzése, ha valaki újságíróként szeretne dolgozni. Ahogy egyébként nem létfontosságú a kommunikáció és médiatudomány elvégzése sem. Előnyt jelenthet, de egyáltalán nem létfontosságú, számos újságíró dolgozik Magyarországon ezen képesítések nélkül. Ugyanerre már 2005-ben is rávilágított Herczeg Zsolt, leírva, hogy természetesen nem hátrány ilyen képzések elvégzése, de nem ezen fog múlni az újságírói karrier sikeressége (Herczeg, 2005: 12). A probléma lényege, hogy míg például ahhoz, hogy valaki orvos legyen, el kell végeznie az orvosi egyetemet, ha mérnök, akkor valamilyen mérnöki szakot, az újságírásnál nincs ilyen egyértelműen behatárolható feltétel.

A probléma nem újkeletű, és az internet megjelenése óta egyre fajsúlyosabb. Az újságírás oktatásának, illetve az oktathatóságának kérdésköre már a 20. században megjelent, amikor először felmerült Magyarországon a szakmai képzés lehetősége. Erről a Bernáth László által szerkesztett, több szerző írásait tartalmazó *Bevezetés a műfajismeretbe* című könyvben derülnek ki részletek. Legegyszerűbben úgy lehetne fogalmazni, hogy két tábor

alkottak a kor (20. század eleje) újságírói, gondolkodói, politikusai. Az egyik tábor szerint szükséges valamiféle újságíróképzés meghonosítása, a másik tábor szerint pedig fölösleges (Bernáth, 2008: 19). Előbbibe tartozott többek között Jászi Oszkár, valamint a korban elismert újságírók, például Grósz Viktor vagy Komjáthy Sándor (Bernáth, 2008: 20). Jászi szerint az újságírás az igazság keresése a világban tudományos rációval, ám egy szépíró kifejezőképességének gazdagságával (Bernáth, 2008: 21). Komjáthy egy igencsak sarkos véleménnyel fejezte ki támogatását az újságírói képzés mellett, aminek főiskolai megszervezésére egyébként maga is javaslatot tett. Szerinte a hivatásos újságíró az egész nemzet tanítómestere, így nem elfogadható, hogy valaki egy érettségivel váljon a nemzet instruktórává, fel kell ezért állítani egy főiskolai kurzust (Bernáth, 2008: 22). Zsedényi Béla, németországi, franciaországi és amerikai egyesült államokbeli körúttal kísérelte meg feltérképezni az újságíróoktatás formáit, ugyanis az említett helyeken már működtek ilyen irányú képzések.

Az újságíróképzés ellenzői közt volt, például Radó Sámuel újságíró, aki szerint az újságíróoktatás nem lehetséges és nem is szükséges (Bernáth, 2008: 19). Rajta kívül több más akkoriban elismert újságíró is osztotta ezt a véleményt (Bernáth, 2008: 19).

Az első újságíróképzés végül az ELTE-n indult, amire 1953-ig kellett várni, ám 1960-ban meg is szüntették a tanszéket (Bernáth, 2008: 22). Látszik tehát, hogy az újságírás, mint végzettség nem csak manapság, hanem régen is vitatott kérdés volt.

A ma tapasztalható sajtóhelyzet alapján, újságíróképzésre szükség van, mivel már hatványozottan igaz, amit annak idején Komjáthy mondott. Felvethető, hogy akkor az számít hitelesebbnek, akinek van bármilyen felsőfokú végzettsége, de egy közéleti újságírónál semmit nem jelent, ha van például egy mérnök végzettségű szerző. Hacsak nem szakújságíró az illető, de ezzel a műfajjal dolgozatomban nem foglalkozom.

Herczeg Zsolt a *Gyakorlati tanácsok kezdő újságíróknak* című könyvben ír erről, szerinte mindegy, hogy milyen az újságíró aspiráns végzettsége, csak legyen diplomája, sőt kifejezetten jobb, ha reális diplomát szerez az illető (Herczeg, 2005: 13). Ez utóbbi állítás nem feltétlenül van így. A közéleti újságíráshoz, angol kifejezéssel, a „*big picture*” átlátása a fontos, ami főleg humán beállítottságú emberekre jellemző, míg a reálisok inkább egy adott szakterület mesterei. Tény, hogy a diploma típusa valóban nem tartozik a legfontosabb szűrők közé, amikor egy újságíró hitelességéről van szó, így ez nem is lehet hitelességjelző.

Gombó Pál a hetvenes évek végén már felvázolta, hogy egy újságírónak elsősorban közéleti és politikai érdeklődéssel, ítélőképességekkel kell rendelkeznie (Gombó, 1977: 23). A közéleti események kezeléséhez manapság különösképp szükség van megfelelő irányú

képesítésre. Kijelenthető azonban, hogy a végzettség, mint a hitelesség mércéje, nem helytálló, a fentiekben felvázoltak ezt alátámasztják. Ez pedig hozzájárul az újságírók negatív társadalmi megítéléséhez, hiszen emberek jobban bíznak egy szakmai csoportban, ha transzparensabb és egyértelműbb, hogy milyen képzettség is kell egy szakma végzéséhez.

4.2 Törvényi szabályozás

Az oktatás mellett a másik egyértelműnek tűnő opció a hitelesség megállapításához a szakma törvényi meghatározásának vizsgálata. Aki a törvényben foglaltaknak megfelel, az szakmabeli és hiteles, aki nem, az kontár. Orvosok esetében például a hatályos törvény (2000. évi II. törvény az önálló orvosi tevékenységről) egyértelműen fogalmaz: „orvos: a külön jogszabály szerint vezetett alap- és működési nyilvántartásban szereplő orvosi, fogorvosi szakképesítéssel rendelkező személy”. Az újságírásnál ez sem ilyen egyszerű, amire Tófalvy Tamás világított rá remekül *A digitális jó és rossz születése* című könyvében.

Tófalvy ismerteti a hatályos magyar törvényi meghatározást az újságírókról. A könyv 2017-es megjelenésű, de azóta nem hozott új törvényt az országgyűlés az újságírás definiálásával kapcsolatban. A 2010. évi CIV. tv-ről van szó, amelyből Tófalvy idézte a téma számára releváns részt. Ez úgy szól, hogy „a médiatartalom-szolgáltató, valamint a vele munkaviszonyban vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban álló személy” (Tófalvy, 2017: 28). Ez az újságíró törvényi definíciója. A szövegezés nem kellőképpen egzakt (Tófalvy, 2017: 28). A törvény nem foglalja magában azokat, akik szabadúszók, nem állnak jogviszonyban médiatartalmat előállító szervvel, de újságírónak vallják magukat (Tófalvy, 2017: 28). Emellett az, hogy szerződésben áll egy egyén egy médiaszolgáltatóval, egyáltalán nem garancia arra, hogy tényleg újságírásnak nevezhető a tevékenysége (Tófalvy, 2017: 28). Utóbbi állítást egy egyszerű példával szemléltetném. A Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság honlapján néhány kattintással fellelhető a következő szöveg: „Magyarországon bárki elindíthat online sajtóterméket, ez engedélyhez nem kötött. Jelenleg közel 3300 internetes sajtótermék van bejelentve az NMHH nyilvántartásába.”. Ez lehetővé teszi, hogy érvényesüljön a mediasokszínűség, mint alapelv, miszerint minél több és egymástól elkülönülő nyilvános kommunikációs csatorna álljon rendelkezésre (McQuail, 2015: 236). Mindez azonban szükségszerűen felveti a hitelességgel kapcsolatos kérdéseket, aggályokat, nehézségeket. Mivel tehát bárki indíthat internetes sajtóterméket, ami mögé akár céget is tud alapítani, amihez kedve szerint szerződethet személyeket, az újságíró törvényi

meghatározását rendkívül egyszerűen lehet teljesíteni.

Az imént leírtakból következik az is, hogy Magyarországon gyakorlatilag semmilyen regisztrációs vagy licencrendszer nincs, ami körvonalazná, hogy ki lehet újságíró, illetve ki nem. A licencrendszerekkel kapcsolatos érvekre és ellenérvekre ebben a dolgozatban nem térek ki, Tófalvy ezt megteszi portugál és spanyol példákon keresztül (Tófalvy, 2017:36). Szintén nem folynék bele érvek és ellenérvek felsorakoztatásába a kamarákkal kapcsolatban sem. Az azonban megállapítható, hogy míg fenn áll például a Magyar Orvosi Kamara vagy a Magyar Mérnöki Kamara, addig újságírói kamara nem működik Magyarországon.

Az újságíró jogszabályi definíciójával kapcsolatban érdekes lehet néhány korábbi sajtótörvényt is megvizsgálni. Tófalvy kitér az 1986-os sajtótörvényre is, amely egészen 2010-ig volt hatályban. Itt a 11. § (1) bekezdés a fontos (Tófalvy, 2017: 29). A szövegezés így szól: „A sajtónál hivatásszerűen tájékoztatási tevékenységet végző személy (a továbbiakban: újságíró)...”. Ahogy azt Tófalvy is említi, ebben az esetben van konkrét meghatározás, a hangsúly viszont itt is magán az alkalmazotti státuszon van, ehhez köti a professzionalizmust (Tófalvy, 2017: 29). Amikor ez a törvény született, még teljesen helytálló volt így meghatározni az újságírói tevékenységet, hiszen akkoriban, a szocializmus korában nem indíthatott bárki sajtóterméket „néhány” kattintással. Ma azonban ennek kielégítése sem állná meg helyét, ha hitelességjelzőket keresünk.

Érdekességként megemlítem az 1848. évi XVIII. törvénycikket. Ez az ún. áprilisi törvények egyike, amelyet a többivel együtt a szabadságharc után eltöröltek, majd a kiegyezés után változatlan formában újra hatályba helyeztek (Buzinkay, 2016: 115). Rögtön az első pontban foglaltatik, hogy: „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti, és szabadon terjesztheti.”. Néhány sorral lejjebb a következők olvashatók: „Melly hatóságban a lap megjelenend, annak alispánjához, főkapitányjához, grófjához, polgármesteréhez benyújtatik a nyilatkozat, mellyben ki leend téve a tulajdonos, vagy felelős kiadó, vagy felelős szerkesztő neve, laka, és a nyomda, mellyben a lap nyomatni fog, s a hatóság elnöke ezt a ministeriumnak bejelenteni köteles.”. A téma szempontjából ezek a paragrafusok fontosak. Az újságíró státuszára ez a törvénytörvény nem tér ki pontosan. Lényegében nem is volt szükség rá, hiszen egyrészt azon körülmények között mások voltak a prioritások, másrészt anyagi szempontból sem volt egyszerű lapot indítani. A törvényben foglaltak szerint egy napi hírlap által induláskor fizetendő biztosíték 10 ezer, ritkábban megjelenő lapoknál 5 ezer forint volt, ez mai árfolyamon nagyjából 50 és 25 millió forintot tesz ki. Érdekesség, hogy az eredeti törvénytervezet ennek az összegeknek a dupláját tartalmazta, azonban végül heves tiltakozások hatására módosították (Buzinkay, 2016: 114). Hozzá tartozik az összképhez, hogy

az akkori újságírói hivatást valójában nem lehet összehasonlítani a maival, de még a dualizmus korával sem.

A hatályos törvény nem szab meg konkrét kereteket az újságíró szakma űzéséhez, ellentétben egyéb hivatásokkal, például az orvos szakmával. A fentiekből megállapítható, hogy az újságírói hitelesség megállapításához az oktatás mellett a törvényi szabályozás sem segít.

4.3 Objektivitás

Ezen a ponton elérkeztünk az egyik leginkább vitatott fogalomhoz, ami az újságírás kapcsán felmerülhet. Van több internetes portál is ma Magyarországon, amely objektívként hivatkozik magára, de vajon lehetséges-e ez egyáltalán? Ebben a fejezetben az objektivitást, mint szakmai szempontot taglalom, a politikai elköteleződés és befolyásoltság külön fejezetet kap a morális autenticitás kategóriájában.

Mint ismert a sajtó alapfunkciója a tájékoztatás, tényszerűen, pontosan, hitelesen, aktuálisan és objektíven (Bernáth, 2008: 47). Az objektivitást jogosan tarthatjuk a hitelesség egyik legfőbb ismervének.

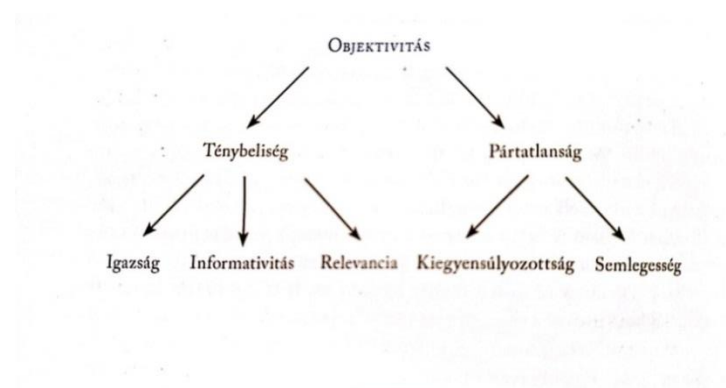
Bajomi-Lázár Péter *Az objektivitás-doktrína nyomában* című tanulmánya szerint a magyar újságíró-társadalom a kilencvenes évek végére, nagyjából az ezredfordulóra tudott kilépni a szovjet újságírói iskola árnyékából (Bajomi-Lázár, 2003). Ekkora alakult ki a konszenzus, hogy az országban kialakult demokratikus viszonyoknak az angolszász újságírói iskola felel meg a leginkább, ezért ez a modell lesz irányadó (Bajomi-Lázár, 2003). Magyarországon továbbra is az angolszász stílus az irányadó, melynek lényege az események tényszerű bemutatása, az objektív információközlés (Bajomi-Lázár, 2003). Ebből kiindulva érdemes az objektivitás kérdését kicsit alaposabban megvizsgálni és elemezni a hitelesség szempontjából.

Számos szakirodalmi objektivitás definíció létezik, ezek közül elemzek a következőkben. A definíciókat tömörítve ismertetem. Egy sajtóorgánumnak mentesnek kell lennie bármi nemű politikai, ideológiai befolyásoltságtól, a tájékoztatást nem torzíthatja, hogy a szerkesztőség az adott eseményre miként tekint, hasznosnak, kíváncsúnak tartják, vagy nem (Bernáth, 2008: 50). Az objektivitás a média működési gyakorlatának egy formája, információgyűjtést, feldolgozást és terjesztést jellemző attitűd, amely elhatárolja magát a tudósítás tárgyától, kerüli a pártosságot, nem foglal állást, nem mutat részleghajlást, fontosnak

tartja a pontosságot, nem kapcsolódik a mondanivalóhoz valamely harmadik fél érdeke (McQuail, 2015: 241). Ezek a definíciók leginkább elméletben állják meg a helyüket, gyakorlatban nehéz olyan példát találni, amely minden imént felsorolt jellemzőnek megfelelné.

Andok Mónika *A hírek története* című kötetében ismertet egy objektivitás modellt, amelyet egy svéd kutatótól idézett. Ennek lényege, hogy fűrtábraszerűen mutatja azon tényezőket, melyek összessége eredményezi az objektivitást (Andok, 2013: 182).

2. ábra: Az objektivitás összetevői Westerthal szerint (Andok, 2013: 182)

Az ábra jobb oldalával a későbbiekben foglalkozom. Az ábra bal oldalán a ténybeliség vagy ténytudás hosszabb kifejtésre szoruló tényező. A ténytudás, a világról szóló, igazolható állítások halmaza (Andok, 2013: 181). Ennek az online médiumok többsége természetesen eleget tesz, hiszen a ténytudatlanság nem csak azonnali hitelességvesztéssel, de bírósági következményekkel is járhat. Az ebből következő tényezők, az igazság, az informativitás és a relevancia már magukban hordozzák a szubjektivitás morzsáit.

Az igazság értelmezéséhez az Andok Mónika által említett ablak metaforát érdemes felidézni, miszerint a média az ablak, amin keresztül szemléljük a valóságot, ami egy meglehetősen leegyszerűsített képet ad, de felhasználható (Andok, 2013: 181). Az igazság sérülhet, ha az ablak, amin keresztül szemléljük a világot koszos lesz, és nem minden részletet látunk tisztán. Amennyiben a valós objektum ott van ténylegesen az ablak előtt, a ténytudás kielégül. Tehát, ha az adott médium ilyen-olyan apró körítéssel vagy levágással, de valós tény közöl, akkor a ténytudásnak eleget tesz. Ezzel kapcsolatban érdemes kiemelni Harle Tamás *Az újságírás mestersége és művészete* című könyvéből egy vonatkozó részt. Fontos szabály, hogy a ténytudás a lehető legszűkebb értelemben legyen ténytudás,

az esemény a lehető legpontosabb adatok leírásával kerüljön nyilvánosságra (Harle, 2012: 20). Ezek a tényezők a médium szerkesztőségének becsületén múlnak. A hitelességnek ez mércéje.

Az informativitást és a relevanciát pedig a szerkesztés folyamata „károsíthatja”. Ez természetes jelenség, amit Tóth Szabolcs Töhötöm munkája alapján részletezek.

Az objektivitás, (de leginkább annak a látszata) növeli a fogyasztóban a hitelesség érzését. Tóth Szabolcs Töhötöm Első leütés című könyvében kitér az objektivitás kérdéskörére, és egy nagyon valóság-hű megközelítést ismertet az olvasóval. A teljes objektivitás illúzió, de ettől függetlenül létezik tényszerű, becsületes újságírás (Tóth, 2011: 45).

A teljes objektivitás több tényező miatt sem valósul meg. Először is, ha nem egy az egyben bemásolt közleményről van szó, az újságíró valamennyit szerkeszt a cikkben, szelektál az információk közül, tehát, ahogy a könyvben lévő példa (John Hersey írása) is szemlélteti, ha az újságíró ezer tényből csak kilencszáz kilencvenkilencet ismertet, már felróható az elfogultság (Tóth, 2011: 47). A fentebb említett ábra informativitás és relevancia elemei ezért nem lehetnek soha sem tökéletesek, de ez nem feltétlenül csorbítja a hitelességet.

Az egyik legfontosabb dolog, hogy az újságíró ne adjon hozzá az eseményekhez meg nem történt dolgokat. (Tóth, 2011: 48). Pedig főleg manapság, a *deepfake* korában nem kellene, hogy ennek az alapszabálynak a teljesülését egyértelműnek gondoljuk. (*Deepfake-ről* és álhírgyártókról később.) Amennyiben ez mégis megtörténik, az visszavonhatatlanul a hitelesség elvesztését jelenti. Szándékosság esetén a fogyasztó tudatos félreinformálása róható fel, véletlen tévedés esetén pedig a munka alaposságának hiánya.

A másik fontos tényező, amely megvalósulásának bővebb kifejtésére a morális autenticitás fejezeteiben kerül sor, az úgynevezett *news angle*, magyarul a hír nézőpontja (Tóth, 2011: 11). A jelenség lényege, hogy az újságíró dönt arról, hogy az esemény mely elemét, elemeit tekinti fontosnak, milyen szemszögből tárja azokat az olvasók elé (Tóth, 2011: 11). Az érdekesség ebben, hogy az újságíró döntéseit milyen tényezők befolyásolják: Politikai, ideológiai meggyőződés, vagy az adott portál profilja (Tóth, 2011: 12). Fontos még, hogy az objektivitás álcája mögé bújva tilos véleményt közölni, a vélemény és a tájékoztatás közti különbség feltüntetése a portálon a működőképes opció (Tóth, 2011: 54).

Mivel a fentiek alapján megállapítható, hogy a teljes objektivitás nem érhető el, ezért ez részben feltétele csak a hitelességnek. Amiben ez megnyilvánulhat, az a becsületes, tényszerű újságírás, fiktív részletek kizárása, a *news angle* lehető legminimálisabbra szorítása. Amennyiben ezeknek eleget tesz a szerző, szakmailag hitelesnek lehet tekinteni.

Hitelességjelzőnek, az objektivitás irányába való törekvést lehet nevezni. A legtöbb portálnál azonban nem érzékelhető ez a szándék, így e szemponttal is magyarázható az újságírónak a dolgozat elején bemutatott táblázatban elfoglalt helye.

4.4 Tartalom-előállítás folyamata

Újabb kritikus ponthoz érkeztünk, ugyanis ebben a részben a tartalom-előállítás azon elemeit veszem górcső alá, amelyek hitelessé teszik az újságírás művelését. Ezen folyamat során különböztethető meg igazán egy hiteles újságíró és a csupán magát annak valló szerző, youtuber, tiktoker, vagy blogger tevékenysége. Az internet világában ez nem egyszerű feladat. Leginkább olyan tényezőket vizsgáltam meg, amelyek olvasói szemmel érzékelhetők, hiszen magam is csak az újságírás fogyasztója vagyok, nem művelője.

Tófalvy Tamás 2015-ös, *Pizsamás bloggerek, hiteles újságírók, az újságírás határmunkálatainak fogalmi alapjairól* című tanulmányában kvázi szakmának titulálta az újságírást. Bemutatott néhány feltételt, amelyek szükségesek ahhoz, hogy egy tevékenységet végző csoportot, szakmai csoportnak lehessen tekinteni, ezek a következők: tudásmonopólium, a munka világos meghatározása, hatalom a kívülállók szakmától történő távoltartására, élénk szakképzés, erős szervezetek etikai szabályokkal, szakmai minőség iránti elkötelezettséget kívánó ideológia (Tófalvy, 2015). A tanulmány említi, hogy az újságírás csak részben felel meg ezeknek a pontoknak, például vannak etikai szabályok, szakma minősége felé elkötelezettséget kívánó ideológia, viszont nem tudja kívül tartani a szakmán kívülieket, nincs tudásmonopóliuma és élénk szakképzése sem (Tófalvy, 2015). Az etikai kódexszel a morális hitelesség kérdésénél foglalkozom. Itt a szakma minősége felé történő elköteleződésre kerül hangsúly, ugyanis ez különbözteti meg leginkább a hiteles újságírót, a nem hitelestől, vagy a nem újságírótól, ehhez pedig el kell merülni a tartalom előállításának módszereiben, részleteiben.

A blogok, a Youtube és egyéb közösségi média-platformok azt eredményezik, hogy szerző és fogyasztó között elmosódott a határvonal (Szűts, 2019: 257). Szűts Zoltán *Online* című könyvében beemel egy gondolatot, ami az egyik legfontosabb különbség amatőr és profi között, eszerint az újságírók többsége egységes standardok mentén tudósít, a bloggerek, vloggerek nem (Szűts, 2019: 265). Az amatőr tartalomgyártók nem követik azokat a munkamódszereket, amelyek újságírássá teszik az újságírást. Például tegyük fel, hogy van egy intézkedés, amelyet meghozott a kormányzat vagy egy intézmény. Egy youtuber vagy tiktoker

beszámolója és annak módszere mögött nem feltétlenül található meg a szakma minősége iránti elköteleződés, például csak lemegy az utcára, megkérdezi az emberek véleményét az adott intézkedésről és az alapján von le konklúziókat, míg egy hiteles újságíró az emberek meghallgatása mellett szakértőket is bevon az ügy elemzésébe. A továbbiakban felhozok néhány egyéb aspektust a tartalomgyártás módszereivel kapcsolatban, amelyek fontosak a hitelesség szempontjából.

Az első egy alapvetőnek mondható elvárás, a helyesírás. Mivel sokszor nagyon gyorsan kell írni a cikkeket, érthető, ha becsúszik egy-két hiba, de sajnos rengeteg az elírás, még nagyobb portáloknál is, ami a hitelesség érzetéből is el tud venni. A helyesírásnak mindenképpen a profizmus egyik ismervének kell lennie.

A következő, a trágár szavak használata. Egy közélettel kapcsolatos cikkben nincs helye trágárságnak, főleg, ha az öncélú, tehát a szerző minősít valamit, vagy valakit (Tóth, 2011: 391). Egy professzionális újságíró és portál nem engedhet meg magának ilyet. Magyarországon több portál is van mindkét politikai oldalon, amelyek előszeretettel használnak trágár kifejezéseket, ezzel pedig a hitelességük erősen megkérdőjelezhető.

A mondatalkotás, fogalmazás kérdése is fontos. Értelmes, összeszedett, választékosan megfogalmazott mondatok használatára célszerű törekedni a profizmus érzetének fenntartásához, de fontos, hogy a cikk közérthető legyen (Harle, 2012: 27). A mondatok túlbonyolítását például kerülnie kell az újságírónak. A túldíszített, túlcavart mondatok elvehetik a figyelmet a tényekről és adatokról, amelyek a cikk lényegét adják (De Botton, 2015: 98). Egy mondat akkor számít túlsúlyosnak, ha például többszörös alárendelésektől hemzseg (Bencédy, 1995: 123). Ez problémát okozhat, ha mellékes körülmények kerülnek előtérbe és elvesz a hangsúlyt a fő mondanivalóról (Bencédy, 1995: 123). Bencédy Péter *Sajtónyelv* című könyvében több példa is fellelhető erről, egyet idézek ezek közül: „A szerdán Pozsonyban, az Incheba elnevezésű 24. nemzetközi vegyipari szakvásáron rendezett magyar sajtótájékoztatón elhangzottak szerint a kereskedelmi szakemberek optimizmusa is megélénkült (Bencédy, 1995: 123)”. Az alárendelő szintagmák sokasága elveszi a hangsúlyt a fő mondanivalóról. Bencédy javított változata a következő: „A kereskedelmi szakemberek optimizmusa is megélénkült. Ez hangzott el, azon a sajtótájékoztatón, amelyet szerdán Pozsonyban ... rendeztek (Bencédy, 1995: 123)”. A letisztult, könnyen érthető mondatok használata tehát elengedhetetlen. Az internetes portálokat elsősorban a gyors információszerzés reményében látogatják az olvasók, nem azért, hogy elmélyüljenek egy nehezen értelmezhető szövegben (Balázs, 2023: 294). Amennyiben tehát a fenti példához hasonló mondatok lelhetők fel egy cikkben, az rontja a közérthetőséget és ronthatja a

hitelességen is. A túl bonyolult szakszavak, esetleg idegen kifejezések használatára ugyanez vonatkozik. Az ilyen kifejezések túlzott használata azt az érzést keltheti, hogy a szerző meg akar tévesztetni, esetleg el akarja vonni a figyelmet valamiről, ami fontosabb lenne, így a hitelességre ez is negatív hatással van.

Szintén kritikus tényező a források kezelésének kérdése, az, hogy az újságíró milyen forrásokat használ. Hiteles újságírás csak hiteles forrásokból következhet. Tóth Szabolcs Töhötöm erre is kitér a már korábban is idézett könyvében. A források lehetnek például a következők: sajtóközlemények, szóvivők, szakértők, helyszíni tudósító megfigyelései, hivatalos dokumentumok, illetve egyéb, hitelesnek mondható portálok cikkei (Tóth, 2011: 93). 2024-ben ehhez még hozzá kell tenni közéleti szereplők közösségi média bejegyzéseit, persze feltüntetve, hogy valamely személy ezt állította, ezen a platformon. A felsorolás nyilván nem teljes, azonban ennyi is elég ahhoz, hogy képet adjon arról, mely források biztosítják a hitelességet. Ezen tényező nagyban elválasztja a hiteles, profi újságíró tevékenységét egy amatőr tartalomgyártótól, vagy akár egy szintén profinak mondható, de hiteltelen újságírótól, aki nem feltétlenül szentel megfelelő figyelmet a források helyes kezelésének.

Megállapítható tehát, hogy a tartalomgyártás szakmai módszerei nagyban meghatározzák a hitelességet. Mivel 2024-re az újságírói szakma sokak fejében összemosódott az influenszerek vagy bloggerek tevékenységével, létfontosságú, hogy a fent részletezett elemeket komolyan vegye egy újságíró. Az imént taglalt szempontok részleges vagy teljes hiánya egy cikkben pedig ront a szakma presztízsén, a magyar sajtóban például nagy mennyiségű nyelvi helytelenséget lehet észlelni.

4.5 Álhírek, *deepfake*, mesterséges intelligencia

Az internetes újságírás, nyilvánosság egyik árnyoldala kétségkívül az álhírek, hamis tények vagy dezinformációk terjedésének felgyorsulása. Kezdetben érdemes az álhír definícióját tisztázni, ehhez többek között Guld Ádám *A Z generáció médiahasználatára* című könyvét használok fel. Az álhír vagy *fake news* olyan hamis vagy félrevezető információ, amit a média hírként talál (Guld, 2022: 217). Egy másik működőképes körülírás a *Médiabefolyásolás – Az új kislexikon* című könyvben található, álinformáció címen, eszerint az álinformáció olyan információ, hír, amely mesterséges beavatkozási, befolyásolási kísérlet (Antal, Gázsó, Kubínyi, Pelle, 2015: 12) Az információáramlás felgyorsulása és a

tartalompublikálás leegyszerűsödése miatt szinte természetesnek mondható, hogy sokan próbálkoznak valamilyen megfontolásból hamis hírek terjesztésével. Sokakban az álhírek terjedése miatt romlott a bizalom az újságírók irányába is. Lányi András és László Miklós *Se vele, se nélküle* című tanulmány kötetében, Lányi András egyik tanulmányában lelhető fel egy fontos gondolat. Alapvetően a klímaváltozás kérdéskörével kapcsolatban merül fel a tanulmányban ez a néhány sor, azonban ez igaz általánosságban az újságíráshoz is. Aki a tudás terjedését akadályozza, akármennyire demoralizáló, nehéz vagy valamely érdek számára hátrányos az információ, az „bűnt” követ el (Lányi, László, 2014: 133). Jelen esetben a tudás a hír, amely az emberek életére hatást gyakorló eseményekről, folyamatokról számol be. A súlyos beteget kezelő orvosnak is ismertetnie kell a beteg hozzátartozóival a páciens aktuális állapotát, mutasson az javuló, vagy romló tendenciát (Lányi, László, 2014: 133). Tehát az újságírónak is kötelessége a világ eseményeinek legitim, hiteles továbbítása az olvasók számára. Az tehát nem kérdés, hogy aki álhíreket terjeszt, semmilyen körülmények között nem nevezhető hiteles újságírónak.

Érdekesség, hogy Angliában már a 13. században, a referáló hírközlés korában, rendeletben tiltották az álhírek terjesztését, amikor az aktuális híreket még tekercsből olvasták fel az uralkodóknak, nemeseknek, (Bethlenfalvy, Szőnyi, 2005: 97). Látszik tehát, hogy az újságírói tisztességgel már évszázadokkal ezelőtt is szembe ment a hamishír terjesztése. Azonban ezen tények ismeretében is érdemes kicsit részletesebben körüljárni a témát, megnézni, mi vezet egy álhír megszületéséhez.

A fentebb is idézett Bethlenfalvy Gábor és Szőnyi Szilárd által írt *Hír-érték* című könyvben körülírják, hogy az interneten könnyű hazudni (Bethlenfalvy, Szőnyi, 2005: 106). Ezt pedig sokan meg is teszik. Emiatt természetesen alaposan meg kell válogatni, hogy milyen tartalomgyártók írásaiban bízunk meg, amit sajnos még napjainkban is sokan elmulasztanak, ezért is fontos tisztázni, hogy mik a hiteles újságíró ismérvei. Szűts Zoltán *Online* című művére már fentebb is hivatkoztam. Ugyanezen könyvében közöl néhány igencsak lesújtó adatot: például, hogy a 2016-os amerikai elnökválasztás kampánya alatt az internetező felnőtt lakosság több álhírt osztott meg, mint valósat (Szűts, 2019: 428). A közösségi médiában terjedő hírek pedig, legyen az akár álhír vagy valós hír, jóval nagyobb olvasottságot generálnak, mint azok, amelyek kizárólag valamely portálon jelentek meg (Andok, 2016: 124). Továbbá működtek kifejezetten álhír gyártására szakosodott portálok, amelyeket balkáni országokból szerkesztettek, és kifejezetten az amerikai polgárok számára gyártottak hamis híreket. Ilyen volt például a TrumpVision365.com, a USConservativeToday.com, vagy a DonaldTrumpNews.com (Szűts, 2019: 429). Mivel volt,

aki fogyasztotta ezeket a tartalmakat, látszik, hogy sok emberben még nincs meg a kellő mértékű „dörzsöltség”, ami az internethasználatához kell, és ez Magyarországon is így van.

A profi újságírók karrierjük kezdetekor a hiteles tájékoztatásra esküsznek fel, a szakmának megvannak az etikai szabályai, az influenszerekről viszont ez nem mondható el (Guld, 2022: 224). Az álhírek készítésének elsődleges célja a haszonszerzés, legyen az anyagi, politikai, ami az emberek megtévesztéséből származhat, vagy pusztán a kattintások iránti sóvárgás (Guld, 2022: 219). Rövidtávon álhíreket gyártani sokkal jobban megéri, sokkal profitálőbb, mint becsületes újságíróként működni (Szűts, 2019: 428). Egy hiteles újságírónak, vagy portálnak úgy kell a lehető legjobb olvasószámot produkálni, hogy információk hitelességében és a munkamódszerekben megfeleljen a szakmai normáknak. Egy *fake news* gyáros kezét nem kötik meg ilyen elvek. Egy álhírgyártónak tehát már a motivációja is eltér egy hiteles újságírótól.

Az álhír megszületésének legelső lépései részben egyezést mutatnak a legitim hírek születésével, hiszen például az aktualitást, mint szempontot itt is figyelembe kell venni. Ezért volt a COVID-19 alatt sok vírussal kapcsolatos álhír, most, az orosz-ukrán konfliktus alatt pedig ezért sok a háborúval kapcsolatos dezinformáció. Alapvetően a legitim híreknek és az árhíreknek is rendelkeznie kell bizonyos jellemzőkkel, amelyek az olvasók érdeklődését fel tudják kelteni. Az imént említett aktualitás mellett egy hír „kapósságához” hozzájárul, ha mondjuk, valamilyen konfliktusról számol be (Luhmann, 2008: 38). Továbbá előnyös lehet, ha mennyiségeket tartalmaz a cím, ugyanis a meghökkentőnek ható számadatok mindig felkeltik az érdeklődést, de akár meg lehet említeni a földrajzi elhelyezkedést, mint figyelemfelkeltő faktort vagy a normasértéseket, botrányokat (Luhmann, 2008: 39). Az álhírek jellegzetessége, hogy ezeket a jellemzőket öncélúan, a lehető leghatékonyabb módon próbálják kihasználni, ezzel bevonzva az olvasókat. Ezekből következik talán az álhírek „sikerességének” legfontosabb eleme, mégpedig, hogy veszéllyel, erőszakkal, vagy bármi olyannal legyen kapcsolatos, ami életünk megszokott egyensúlyát felboríthatná (Guld, 2022: 222). Míg korábbi háborúknál, például a vietnámi vagy az iraki háború esetében a hírek közlése javarészt megmaradt professzionális körülmények között, ez az ukrajnai háborúnál nem így van (Guld, 2022: 126). Ennek következtében a rémhírek, álhírek terjedése virágzik, hiszen a háború és korábban a járvány is olyan téma volt, ami mindenkit érintett, és általános félelem is jelen volt és van is a társadalomban. Az álhírek gyártói az emberek híréhségét, információ deficitjét és az általános pánikot használják ki a válságok alatt, és ebből hajtanak hasznot maguknak (Guld, 2022: 223). Ez pedig a szöges ellentéte a hiteles újságírásnak. Guld Ádám kitér rá, hogy a Z generációnak nem okoz már különösebb problémát a

médiatudatosság, jól szűrik meg az álhíreket, azonban az idősebbekkel ez nincs így (Guld, 2022: 40). Gondolhatná az ember, hogy akkor a professzionális hatást keltő tartalmak, a profi eszközökkel készült tartalmak hitelesek, de ez egyáltalán nem garancia semmire, mert egy hálósobájából induló tiktoker is fejleszti az eszközparkját a követőszámának növekedésével arányosan, hogy fent tudja tartani a sikerét, de ettől a tartalmának hitelessége nem biztos, hogy javul (Guld, 2022: 257). Ami biztos, hogy legjobban még mindig a *mainstream* média híreiből, tudósításaiból tudunk tájékozódni, hiszen habár ezek a sajtótermékek is ferdítik a valóságot, tényszerű álhírekkel ritkábban lehet találkozni, hiszen az ilyen médiumoknál dolgozó újságírók elszámoltathatók és felelősségre vonhatók, ellentétben az influenszerekkel és egyéb, magát újságírónak és hitelesnek tituláló tartalomkészítőkkel.

Amit még ennél a résznél érdemes megemlíteni, az a *deepfake* és egyéb mesterséges intelligencia révén kreálható tartalmak. Erről az Aczél Petra és Veszelszki Ágnes által szerkesztett *Deepfake: A valótlan valóság* című könyvben találhatók meg részletek. A *deepfake* azért tud hatásos lenni, mert az érzékszerveinket támadja, aminek elsődlegesen hiszünk, ezért még tanulnunk kell, hogy nem hihetünk el mindent, amit látunk (Aczél, Veszelszki, 2023: 63). Mivel az emberek a kényelmes igazságokat szeretik, amelyekhez nem kell sokat gondolkodni, így fogékonyak az álhírekre és a *deepfake-re* is (Aczél, Veszelszki, 2023: 68). A közelmúltban több példa is volt, amikor *deepfake* használatával sikerült komoly átveréseket végrehajtani. A kényelmes igazságok iránti fogékonytságot egyébként a *mainstream* média ugyanúgy ki tudja használni más formában, ha el akar hitetni valamit a fogyasztótáborával, kicsit kiforgatott igazságok formájában például. Azonban, ha ezt megteszi egy médium, az ront a hitelességén, amennyiben észrevesszük a megtévesztési szándékot.

A fent említett jelenségek, mint az álhírek terjedésének rohamos növekedése vagy akár *deepfake* térnyerése a médiában erőteljesen hozzájárulnak az újságírók felé tanúsított társadalmi bizalmatlansághoz, függetlenül attól, hogy profi újságírók ténylegesen mennyi álhírt is terjesztenek. Az internet szerepe ebben a folyamatban tagadhatatlan, azonban a felelősség alól ez nem mentesíthet semmilyen tartalomgyártót. Ebből pedig logikusan következik az is, hogy az újságírók nem szerepelnek előkelő helyen a dolgozat elején idézett foglalkozáspresztízst rangsoroló kutatásban.

5. Morális autenticitás

5.1 Etikai kódex

Sok helyen lehet olvasni és sok embertől lehet azt hallani, hogy a média a negyedik hatalmi ág a törvényhozó, a végrehajtó és a bírói hatalom mellett. Akár egyetértünk, ezzel az elmélettel, akár nem azt nem lehet elvitatni, hogy a média komoly tényező egy állam és egy társadalom életében, így a benne dolgozókra, köztük az újságírókra hatalmas morális felelősség hárul.

Balázs Géza már 2005-ben írt arról, hogy az internetes újságírásban komolyabb morális kötelességei vannak az újságírónak, mint a nyomtatottban, hiszen az interneten kevesebb a fék és a lehetőség a szakmai kontrollra (Balázs, 2005: 119). Azóta ez csak még hatványozottabban igaz lett.

Az újságírói szakmának megvannak a maga etikai szabályai, a kódex, amelyet jó esetben magáévá tesz mindenki, aki ezt a tevékenységet kívánja végezni. A szakirodalom átvizsgálása során több, hosszabb-rövidebb etikai kódexre bukkantam, például Tóth Szabolcs Töhötöm korábban idézett kötetében. Azonban a legcélravezetőbb, ha a Magyar Újságírók Országos Szövetsége (továbbiakban: MÚOSZ) honlapján fellelhető kódexet veszem alapul, annak ellenére is, hogy a tagság egyáltalán nem „kötelező” az újságírás műveléséhez.

A kódexből kiemelek néhány jelentősebb pontot. Az egyik legalapvetőbb és legegyszerűsebb a gyűlöletkeltés, rasszizmus tiltása. Meg lehet még említeni például a személyiségi jogok tiszteletben tartását. Szigorú elvárások vannak a gyermekekre vonatkozóan, vagy akár a közszereplők hozzátartozóinak jogai kapcsán. A közszereplő hozzátartozóinak magánéletét nem lehet úgy kezelni, mintha az a velük rokonságban álló közszereplő lenne. A rejtett felvételek használatának is megvannak a kritériumai, etikai szempontból csak akkor elfogadható rejtett felvételek készítése és használata, ha az például törvényt sértő, vagy társadalomellenes tevékenységet fed fel. Elfogadhatatlan, ha az újságíró például, anyagi előny fejében elhallgat tényeket. A teljes lista megtalálható a MÚOSZ honlapján.

Az etikai előírásoknak megvannak a szakmai hitelességre vonatkozó vonzatai is, azokról fentebb már írtam. A morális hitelesség szempontjából az az érdekes, hogy az újságíró hogyan viszonyul ezekhez az etikai szabályokhoz, hiszen ezeknek csak akkor van tényleges „kényszerítő ereje”, ha MÚOSZ tagsággal rendelkezik az illető, ez pedig rengeteg újságírói

tevékenységet végző személyről nem mondható el. Akkor lehet még kényszerítő ereje, ha valamely kódexben leírt pont áthágása egybeesik a törvény áthágásával is. A szakma végzéséhez azonban ezek olyan etikai alapok, melyeket jobb, ha betart mindenki, aki újságíró szeretne lenni. Ahogy a definíció is ismerteti, a morális hitelesség egyik ismérve, hogy úgy végezzünk valamilyen tevékenységet, hogy saját magunk által teljes őszinteséggel helyesnek vallott döntéseket hozunk (Caroll, Wheaton, 2009: 1). Ez összeegyeztetendő a szakmai hitelesség ismérveivel. Az újságírónak tehát ezeket az etikai szabályokat a magáévá kell tennie, tudnia kell azonosulni velük, és betartania őket, hogy morálisan is hiteles lehessen, és az ezek mentén történő munkavégzést tartsa őszintén helyesnek. Mindezt függetlenül attól, hogy érheti-e ténylegesen bármiféle retorzió ezek áthágásáért. A kódex betartása tehát egyértelműen hitelességjelző.

5.2 Politikai elfogultság

Az utolsó kérdéskör, amit érintek dolgozatomban, az újságírók és hírportálok politikai elfogultsága. Megpróbálok rávilágítani ennek a jelenségnek olyan aspektusaira, amelyek a hitelességet érintik.

A *Hírek* című könyvében, Alain De Botton okfejtésbe bocsátkozik elfogultságról. Úgy véli, hogy az elfogultság nem feltétlenül rossz, hiszen tiszta formában az elfogultság egy módszer az események értelmezésére, amelyet az egyén az emberi magatartásról és boldogulásról alkotott nézetrendszere alapoz meg (De Botton, 2015: 33). Ez pedig egy olyan értékskálát vezet be, amely alapján az események megítélhetők (De Botton, 2015: 33). Ezen gondolatsor alapján, a következőkben azt vizsgálom meg, hogy milyen körülmények között tud összhangba kerülni az elfogultság és a hitelesség. Mikor megy az elfogultság a hitelesség rovására és mikor nem.

Először itt is érdemes néhány fogalmat megvizsgálni. Az álhírekről, tényszerű hazugságokról már volt szó. A politikai elfogultság vizsgálatához néhány másik jelenséget kell körüljárni, amelyek az elfogultság legjellemzőbb kivételései. Ilyen fogalom az úgynevezett kognitív csúsztatás (Antal, Gázsó, Kubínyi, Pelle, 2015: 134). Ez egy manipulációs technika, melynek lényege, hogy bizonyos tényeket mesterségesen hoznak összefüggésbe egymással, miközben nem feltétlenül van köztük ok-okozati viszony. (Antal, Gázsó, Kubínyi, Pelle, 2015: 134). Ez akár fordítva is működhet, amikor bizonyos tények közötti összefüggésre szándékosan nem világít rá a médium. A közbeszéd témáinak terelését

is ide lehet sorolni, hiszen a bemutatott, látható képekkel, sikeresen el lehet venni a figyelmet arról, amit el akarnak rejtteni (B. Bernát, Pais, Szilágyi, Turi, 2012: 345). A figyelmet tehát el lehet terelni bizonyos ügyekről, kérdésekről. Emellett a kontextusból kiragadást is érdemes megemlíteni. Ezek összekapcsolódnak az objektivitás bekezdésben említett „news angle” fogalmával.

Ami a morális hitelesség szempontjából érdekes, hogy ezeket a manipulatív tevékenységeket milyen megfontolásból végzik a különböző portálok, mi befolyásolja a döntéseiket. Ennek vizsgálatakor célszerű szétválasztani a mainstream médiát a kisebb portáloktól, ugyanis lehetnek különbségek a motivációjukban. A nagyobb portáloknál dolgozó újságírónak például jobban kell tudni alkalmazkodni az egyet nem értés érzetéhez.

Egy vonatkozó tanulmányban, amelyet egy svéd szerző, Kristoffer Holt írt, fellelhető egy gondolatsor arra vonatkozóan, hogy a mainstream médiában dolgozó újságírók feláldozzák személyes szabadságukat, véleményüket az adott termék piaci és egyéb érdekei mentén (Holt, 2012: 10). Jelen esetben a politikai érdek az, amit szándékomban áll vizsgálni. Az nyilvánvaló, hogy amennyiben egy újságíró szerződést köt egy médiummal, ragaszkodnia kell a portál politikai profiljához, beállítottságához. Esetleg egy-egy véleménycikk keretében lehet némileg eltérni ettől. A morális hitelesség szempontjából ez azért fontos, mert amennyiben az újságíró a saját világképével ellentétes, vagy nem megegyező tartalmakat állít elő, az csorbítja a hitelességét, habár ezt fogyasztóként nem feltétlenül észleljük. A nagyobb portáloknál ez a jelenség jellemző lehet, hiszen a karriercélú szempontok elnyomhatják az elveket, egy nagy lapnál dolgozni pedig kétségtelenül előnyös a karrier fellendítéséhez. Ekkor eltűnik egy másik fontos hitelességmérő elem, mégpedig, hogy az újságíró az igazság érdekében kockáztat, nem érdekli, hogy egyes politikai csoportok miként reagálnak majd. Egyéni szinten tehát nehéz megállapítani egy újságíró morális hitelességét a mainstream médiában.

A fentiekből adódóan érdemes szervezeti szinten is vizsgálni a morális hitelességet. Ismét egy fogalom ismertetésével kezdeném, mégpedig a politikai affinitás fogalmával (Antal, Gazsó, Kubinyi, Pelle, 2015: 193). Ez a terminus a média pártosságának, politikai erők felé fennálló elkötelezettségének mértékét fedi le egy ötszintes skálán (Antal, Gazsó, Kubinyi, Pelle, 2015: 193). Magyarországon a nagy portálok esetében leginkább a hármas, avagy középső szint érvényesül. A középső szinten a médiumok politikai erőket, személyeket pártfogolnak, szimpátia alapján (Antal, Gazsó, Kubinyi, Pelle, 2015: 193). Alapvetően ez beleférhet a morális hitelességbe, amennyiben mondjuk a politikai iránytű jobb és baloldali síkjához kapcsolódó értékek mentén tevékenykedő politikai erők felé mutatnának szimpátiát,

nyíltan, nem rejtve a pártatlanság álcája mögött. A probléma, hogy Magyarországon leginkább kormánypártiságról és kormányellenességről lehet beszélni, ezekhez pedig nem értékek, hanem érdekek kapcsolódnak, az érdekek pedig meglehetősen helyzetfüggők. Magyarországon a nagy médiumok jellemzően nem jobb vagy baloldaliak, hanem kormánypártiak vagy kormányellenesek, ezért morális hitelességről nemigen lehet beszélni. Ebből következik, hogy ez által személyi szinten is nehéz morális hitelességről beszélni a nagy lapoknál dolgozók kapcsán, hiszen a lap érdekei mentén gyártják a cikkeket, a lap pedig az általa elfogadott politikai erő érdekei mentén határozza meg magát.

A kisebb portáloknál fordított lehet a helyzet. Morálisan ők hitelesebbnek mondhatók, akár a politikai iránytű szélsőségeiből pólusait pártfogoló portálok, hiszen a náluk dolgozó újságírókat nem feltétlenül a karrier motiválja elsősorban. Ők a világnézetük mentén végeznek például kognitív csúsztatásokat, ami szakmailag természetesen elvesz a hitelességből, morálisan viszont jobban megállja a helyét, mintha érdekek mentén végeznék ugyanezt. Nem kell egyetérteni sem a szélsőjobb, sem a szélsőbaloldal ideológiáival, de az tény, hogy ezekhez tartoznak elvek, amelyekhez ragaszkodnak az ilyen nézeteket valló egyének. Természetesen amennyiben direkt módon áthágják az etikai kódexből például a fent említett gyűlöletkeltés pontot, az nem fér bele a morális hitelességbe.

A politikai elfogultság nagyban hozzájárul az újságírók negatív megítéléséhez, hiszen a legolvasottabb portáloknál nem olyan keretek között zajlik a politikai erők felé mutatott szimpátia, ami fenntartaná a hitelesség érzetét az olvasóban.

6. Összegzés

Dolgozatomban kísérletet tettem hitelességjelzők feltárására az internetes, közéleti újságírással kapcsolatban, ezzel pedig egyben körül járni a szakma negatív megítélésének okait hazánkban.

Az újságíróképzéssel kapcsolatos fejezetben megállapítottam, hogy köszönhetően a mindenkori zavaros viszonyoknak és annak, hogy nincs szigorúan meghatározott képesítés, amely ezen munka végzéséhez elvárt, nem lehet erre hitelességjelzőként tekinteni. Ez pedig hozzájárul a szakma alacsony presztízséhez, hiszen az emberek szeretik tisztán látni, hogy ki mihez is ért pontosan.

A második fejezetben a sajtótörvényekkel kapcsolatban megfogalmazott gondolataimat részleteztem. A ma hatályos kapcsolódó törvény nem definiálja egyértelműen, hogy ki folytathatja, ezen szakmát hivatásszerűen. Emellett a hatályos törvényi előírást, amely

az újságírókat meghatározza, meglehetősen egyszerű kielégíteni. Ezen tényezők miatt arra jutottam, hogy a törvényi meghatározás sem lehet hitelességjelző.

Az objektivitás kérdéskörével más a helyzet. Több szakirodalmi meghatározás, fogalom átvizsgálása és elemzése után arra a konklúzióra jutottam, hogy teljes objektivitás nincs, ellenben a tényyszerűség, pontosság és az objektivitásra való törekvés egyértelműen hitelességjelzők. Ezek esetleges hiánya pedig rontja az újságírószakma presztízsét és a hitelességet.

A tartalom-előállítás folyamatánál olyan aspektusokat ismertettem, amelyek drasztikusan befolyásolhatják a hitelességet. Az alapvetésektől kezdve, mint a helyesírás vagy az igényes, de közérthető mondatok használata, eljutva például a forráskezelésig, mind-mind olyan kérdéseket érintettem, melyek megkülönböztetik a hiteles újságírókat egy amatőr tartalomgyártótól. Előbbi két állapot összemosódása is nagyban eredményezi a negatív társadalmi megítélést.

Az ötödik fejezetben az álhírek és a *deepfake* kérdését vizsgáltam. Megvizsgáltam egy legitim hír és egy álhír születése közti különbséget, az álhírek terjedésének egyes részleteit, és hatását az újságírói szakmára. Továbbá ismertettem, hogy miért tud hatásos lenni a *deepfake*. Ezeknek a jelenségeknek hitelességromboló hatása van, ami az egyik legfőbb oka az újságírók felé tanúsított bizalmatlanságnak.

A morális hitelesség témájában megállapítottam, hogy teljesülésének egyik alapja, hogy az újságíró magáénak érezze és kövesse az etikai normákat tartalmazó kódexet. Mindezt függetlenül attól, hogy önmagában ennek csupán akkor van tényleges kényszerítő ereje, ha az újságíró tagja a MÚOSZ-nak, vagy ha a kódex megsértése törvénysértéssel is egybeesik.

Végül a politikai elfogultság kérdésénél konkrét lapok, vagy pártok megnevezése nélkül felvázoltam, hogy a politikai szimpátia milyen formában lehet morálisan hiteles. Azonban azt kellett megállapítani, hogy a magyarországi lapok többségénél nem áll fenn ez a helyzet, így a hitelességük is megkérdőjelezhető. Ez megint csak egy újabb tényező, amely miatt az újságírói szakma alacsony társadalmi presztízzsel bír.

Kutatásom során ezeket a hitelességjelzőket tártam fel és fejtettem ki részletesen. Ezen tényezők azok, amelyek befolyásolni tudják az újságírói szakma megítélését. Az autenticitás az újságírás esetében társadalmi konstrukció. Azt pedig, hogy a magyar társadalom mennyire érzékeli ezen, hitelességjelzők meglétét a magyar internetes közéleti újságírásban, egyértelműen szemlélteti a dolgozat elején bemutatott KSH mérés.

Szakirodalom

Aczél Petra, Veszelszki Ágnes: *Deepfake: a valótlan valósága*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2023.

Andok Mónika: *A hírek története*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2013.

Andok Mónika: *Digitális média és mindennapi élet*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2016.

Antal Zsolt, Gazsó Tibor, Kubínyi Tamás, Pelle Veronika: *Médiabefolyásolás – Az új kislexikon*, Századvég Kiadó, Budapest, 2015.

Bajomi-Lázár Péter: *Az objektivitás-doktrína nyomában*, Médiakutató 2003 nyár, 2003.

Balázs Géza: *Az internet népe*, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2023.

Balázs Géza: *Médiaismeret*, Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Egyesülete, Budapest, 2005.

Bencédy József: *Sajtónyelv*, Magyar Újságírók Országos Szövetsége-Bálint György Újságíró-iskola, Budapest, 1995.

B. Bernát István, Pais Károlyné Rétfalvy Györgyi, Szilágyi Erzsébet, Turi László: *Média, kultúra, kommunikáció*, Libri Kiadó, Budapest, 2012.

Bethlenfalvy Gábor, Szőnyi Szilárd: *Hír-érték*, IGEN Katolikus Kulturális Egyesület, Budapest, 2005.

Bernáth László: *Bevezetés a műfajismeretbe*, Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2008.

Buzinkay Géza: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig*, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2016.

Carroll, Glenn R. - Kovács Balázs: *Authenticity: Meanings, targets, audiences and third parties*, Research in Organizational Behavior 41: 1-13, 2021.

Carroll, Glenn R., - Wheaton, Dennis Ray: *The organizational construction of authenticity: An examination of contemporary food and dining in the U.S.*, Research in Organizational Behavior 29: 255-283, 2009.

De Botton, Alain: *A hírek*, Hvg Könyvek, Budapest, 2015.

Gombó Pál: *Sajtóismeret*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1977.

Guld Ádám: *A Z generáció médiahasználata – Jelenségek, hatások, kockázatok*, Libri Könyvkiadó, Budapest, 2022.

Harle Tamás: *Az újságírás mestersége és művészete*, Kék Európa Stúdió, Budapest, 2012.

Herczeg Zsolt: *Gyakorlati tanácsok kezdő újságíróknak*, Diák- és Ifjúsági Újságírók Országos Egyesülete, Budapest, 2005.

Holt, Kristoffer: *A critical discussion about existential authenticity in journalism ethics*, Journal of Mass Media Ethics 27: 2-14, 2012.

Lányi András, László Miklós: *Se vele, se nélküle? Tanulmányok a médiáról*, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2014.

Luhmann, Niklas: *A tömegmédia valósága*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2008.

McQuail, Denis: *A tömegkommunikáció elmélete*, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2015.

Tófalvy Tamás: *A digitális jó és rossz születése*, L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2017.

Tófalvy Tamás: *Pizsamás bloggerek, hiteles újságírók, az újságírás határmunkálatainak fogalmi alapjairól*, Szociológiai Szemle 26: 4-17, 2015.

Tóth Szabolcs Töhötöm: *Első leütés - Gyakorlati újságírás nem csak kezdőknek*, Másfél Flekk Kiadó, Budapest, 2011.

Szűts Zoltán: *Online - Az internetes kommunikáció és média története, elmélete és jelenségei*, Wolters Kluwer Hungary, Budapest, 2019.

Források

Központi Statisztikai Hivatal: Mikrocenzus 2016 – 13. A foglalkozások presztízse:

https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mikrocenzus2016/mikrocenzus_2016_13.pdf

2000. évi II. törvény az önálló orvosi tevékenységről:

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0000002.tv>

2010. évi CIV. törvény a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól:

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000104.tv>

1986. évi II. törvény a sajtóról:

https://jogkodex.hu/jsz/sajtotv_1986_2_torveny_1787872

1848. évi XVIII. törvénycikk sajtótörvény:

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84800018.tv>

Dányi Pál: Magyar pénzürtékindex – árak és devizák alapján 1754-től, 2023:

<https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/>

Magyar Újságírók Országos Szövetsége Etikai Kódex, 2011:

<https://muosz.hu/alapdokumentumok/etikai-kodex/>